

STEBUKLINGASIS DIEVO MOTINOS ATVAIZDAS IR „GRAIKIŠKOS“ TAPYBOS TRADICIJA TRAKŲ PARAPINĖJE BAŽNYČIOJE*

Giedrė Mickūnaitė

VILNIAUS DAILĖS AKADEMIJOS

DAILĖS ISTORIJOS IR TEORIJOS KATEDRA

Maironio g. 6, LT-01124 Vilnius

Giedre.Mickunaite@vda.lt

Trakų Dievo Motinos atvaizdo kaita ir jos ideologinės priežastys aptariamos nagrinėjant rašytinius šaltinius ir bažnyčios architektūros bei interjero transformacijas XVII a. pirmoje pusėje. Keliami klausimai apie potridentinių nuostatų įvietinimą Trakų bažnyčioje, „graikiškos“ tapybos sampratą ir stebuklingojo atvaizdo vaidmenį jungiant bažnyčios praeitį ir Naujųjų laikų poreikius.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: *Trakų Dievo Motina*, Švč. Mergelė Marija, Naujųjų Trakų parapiinė bažnyčia, paveikslas, ikona, ikonografija, stilius, kompozicija, viduramžiai, Naujieji laikai.

Tame pačiame mieste yra Švenčiausiajai Mergelei Marijai paskirta, didžiojo kunigaikščio Vytauto 1409 metais įsteigta bažnyčia. Toje bažnyčioje yra stebuklingas graikiško pavidalo Švenčiausiosios Mergelės atvaizdas; kadaise ir pati bažnyčia buvo ištiesai senu papročiu graikiškai ištapyta; dabar gi, pastačius priebažnytį, pusė šios tapybos uždažyta kalkėmis, tačiau tokia pat tapyba tebėra chore. Atvaizdą tą kunigaikštis Vytautas, kai iš pagonies krikščionimi virto, šioje

bažnyčioje išstatė; pati gi bažnyčia be pamato, vos per du uolekčius mūrą į žemę įgilinus, pastatyta; išties stebuklingai jau tiek metų didžiulis mūras nepažeistas stovi. Šioje vietoje per Švenčiausiosios Dievo Motinos stebuklingą atvaizdą žmonės nuo seno daugybę Dievo malonių patyrė ir tebepatiria...¹

* Straipsnis parengtas įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos remiamą lituanistinių tyrimų ir sklaidos projektą „Trakų parapiinė bažnyčia XV amžiuje: architektūros ir sienų tapybos rekonstrukcija“, Nr. LIT-6-4. Dėkoju recenzentams už vertingas pastabas.

1 „W tym też Mieście iest Kościół założenia Naswietsey PANNY MARYEY, od Aleksandra Witolda Wielkiego Xiazecia Litewskiego: Roku 1409 fundowany. W tym kościele iest Obraz Pannę PrzenaswieŃey Cudowny / twarzy Greckiey / iakoż i sam Kościół był wŃytek z staroswiecka po Grecku malowany / teraz Babiniec robiąc połowę malowania wapnem zatarto / a chor sam z takimże malowaniem został. Obraz ten Xiaze Witold / iakto sie na Wiare Chrześcianska z Poganstwa nawrocił / w tym Kościele postanowił ten zsie sam Kościół / bez fundamentu ktorego y na dwa łokcie w ziemi niemaß / ani też

Taip 1645 m. išleistoje Naujųjų Trakų parapiinės bažnyčios istorijoje, dedikuotoje tuomečiam Žemaičių, vėliau Vilniaus vyskupui, Trakų prepozitui Jurgiui Tiškevičiui (1596–1656), rašo Žemaičių vyskupijos kunigas Simonas Mankevičius (Symon Mankiewicz). Šis trumpas pasakojimas laikytinas išsamiausiu žinomu rašytiniu šaltiniu apie „graikišką“ tapybą Trakų bažnyčioje, kurios svarbiausias dėmuo – stebuklingasis *Dievo Motinos* atvaizdas. Dar 1994 m. atlikti paveikslų fizikiniai ir cheminiai tyrimai atskleidė jo priklausomybę lotyniškai kultūrai², o 2006 m. bažnyčios navose atidengta bizantinė sienų tapyba paskatino permąstyti graikiškos tapybos sampratą Naujųjų laikų LDK.

Tyrimo objektas – *Trakų Dievo Motinos* atvaizdo kaita XVII a. pirmoje pusėje, nuo ankstyviausių kulto liudijimų rašytiniuose šaltiniuose iki karo su Maskva (1655–1661). Klausama, ką Naujųjų laikų autoriams reiškė „graikiškas“ pavidalas ir kas paskatino jį suteikti stebuklais bei malonėmis garsėjusiam Marijos paveikslui. Lietuvos dailėtyroje *Trakų Dievo Motina* yra vienas iš daugiausia dėmesio sulaukusių senosios dailės kūrinių: tyrėjus domino paveikslų kilmės legenda, kopijos, Rytų ir Vakarų dailės jungtis, tapybos kaita, aptaisai ir puošmenos, religinė ir politinė reikšmė, kulto istorija³. Pastarojo tyrimo problematika itin

artima Gintauto Žalėno 2001 m. straipsnyje paskelbtai pirminio atvaizdo žodinei rekonstrukcijai⁴. Pasitelkęs lyginamąją medžiagą, fizikinių tyrimų duomenis ir bažnyčios istoriją, Žalėnas paveikslų kaitą sieja su Vilniaus vyskupo Benedikto Vainos (apie 1556–1615, vyskupu nominuotas 1600) 1577–1600 m. turėta prepozitūra Trakuose⁵ ir potridentine rožinio tradicija. Šiame straipsnyje, remdamasi vaizdiniais ir rašytiniais šaltiniais, dailės bei kultūros istorikų publikacijomis, ieškau stebuklingojo atvaizdo kaitos ištakų, jo pertapymą interpretuoju bažnyčios architektūros ir sienų tapybos kontekste, aiškinuosi tuolaikę „graikiškos“ tapybos sampratą, siekiu įvardyti ir interpretuoti pagrindinius pertapyto paveikslų ikonografijos dėmenis.

VAIZDO KAITA

Mankevičiaus knygelėje atspausdintas ankstyviausias žinomas *Trakų Dievo Motinos* stebuklų aprašymas ir septynios Mariją šlovinančios giesmės. Greta svarbių atvaizdo kulto liudijimų ir ypatingų Jurgio Tiškevičiaus nuopelnų, ištraukiant „ši bažnyčios turimą perlą iš užmaršties pelėnų“⁶, Mankevičius pirmą kartą paminėjęs jo „graikišką“ pavidalą⁷, o knygelę išleidusi Vil-

na żadney stale ugruntowany / prawie cudownie stoi. Na ktorym miescu wielkie łaski Boże za przyczyna Przenasświetłey BOGARODŹICE, przy iey Cudownym Obrazie / zdawna ludzie odnosili / y dotąd odnoża“; *Kościół farski trocki, cudami Przenasświetłey Bogarodżice Panny Maryey objaśniony a prez xiędza Symona Mankiewiczza biskupstwa Zmudzkiego dyocesiania nowo na świat wystawiony*, Wilno: W Drukarni Ojcow Bazylianow, 1645, p. A3r–A3v. Nuoširdžiai dėkoju kolegei dr. Birutei Rūtai Vitkauskienėi už iš Krokuvos atsivežtos šios knygelės kopiją.

2 Arūnas Bėkšta, Dalia Panavaitė, „Paveikslų „Trakų Madona“ tapybos technikos tyrimas“, in: *Lietuvos dailės muziejus. Metraštis*, 2001, Nr. 4, p. 186–197.

3 Žymantė Kasperavičienė, „Trakų Dievo Motina“, in: *Kultūros paminklai*, 1994, Nr. 1, p. 118–128; Birutė Rūta Vitkauskienė, „Trakų Marijos paveikslų aptaisai“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis* (toliau – AAV), t. 21: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės barokas: formos, įtakos, kryptys*, sudarė Rasa Butvilaitė, Vilnius: VDA leidykla, 2001, p. 153–166; Laima Šinkūnaitė, „Garbingasis Trakų Dievo Motinos paveikslas ir jo sekimai“, in: *Logos*, 2001, Nr. 26, p. 149–158; Eadem, „Trakų Švč. Mergelės

Marijos Lietuvos Globėjos paveikslas ir jo sekiniai“, in: AAV, t. 24: *Tipas ir individas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūroje*, sudarė Jolita Liškevičienė ir Tojana Račiūnaitė, Vilnius: VDA leidykla, 2002, p. 241–256; Giedrė Mickūnaitė, *Vytautas Didysis: valdovo įvaizdis*, Vilnius: VDA leidykla, 2008, p. 251–260.

4 Gintautas Žalėnas, „Rekonstrukcija obrazu Matki Boskiej Trockiej w świetle najnowszych badań“, in: *Przegląd Wschodni*, 2001, t. 7, Nr. 3, p. 775–788.

5 Žr. „Benediktas Vaina“, in: Vytautas Ališauskas, Tomasz Jaszczolt, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, (ser. *Bažnyčios istorijos studijos*, 2), Vilnius: Aidai, 2009, Nr. 380, p. 77–78.

6 *Kościół farski trocki*, p. A1v–A2r.

7 Ankstyviausias šiuo metu žinomu *Trakų Dievo Motinos* paminėjimu rašytiniuose šaltiniuose laikytinas Marcino Widzewiciaus (apie 1575–1623) vyskupo Benedikto Vainos laidotuvių pamokslas; *Kazanie na Pogrzebie Prześwitego y Przewielebnego w Chrystusie Oyca y Pana Benedikta Woyny Biskupa Wilenskiego i primasa W. X. Litewsk. <...> przerz X. Marcina Widzewicza*, Wilno: W Drukarni Leona Mamonicza, 1616, p. C3r.

1. *Trakų Dievo Motina* (?), medžio raižinys, 1645,
in: *Kościół farski trocki...*, p. A2v

Trakai (?) *Mother of God*, woodcut, 1645.
from *Kościół farski trocki...*, p. A2v.

2. *Trakų Dievo Motina*, liepos lentos, drobė, aliejus, raižymas,
auksavimas, XVI a. pr.–XVII a. pr.

Trakai Mother of God, oil, carving and gilding
on canvas and lime panel, early sixteenth and early
seventeenth century

niaus bazilijonų vienuolyno spaustuvė ją iliustruoja raižiniu, vaizduojančiu Vaikelį laikančią Švč. Mergelę Mariją [1 il.]. Vargu ar žiūrovas, žinantis dabartinę *Trakų Dievo Motinos* paveikslo išvaizdą [2 il.], susietų raižinį su stebuklinguoju atvaizdu. Grafiniame atspaudė, pasitelkus apokaliptinės moters ikonografiją, Marija vaizduojama kaip visafigūrė ant mėnulio pjautuvo stovinti Danguos Karalienė, jos dešinėje rankoje – skeptras, o kairėje – obuolį laikantis Vaikelis. Raižinys neabejotinai reprezentuoja Švč. Mergelę Mariją, bet ar jis perteikia tuometį *Trakų Dievo Motinos* vaizdą? Neretai tas pats raižinys naudotas skirtingų veikalų iliustracijoms, tačiau kituose XVII a. pirmos pusės Vilniaus spaudiniuose jo neaptikau. Prisimintina, kad Naujaisiais laikais spaudinių iliustracijos turėdavo pantraštes, aiškinamieji pavadinimai buvo kone privalomi, kai iliustracija siekta reprodukuoti tikrovę. Tuščias stačiakampis laukelis raižinio apačioje – akivaizdi vieta įrašui – tik išryškina pastarojo stoką. Taigi klausitina, kodėl leidėjai, knygelėje dukart (p. A2v ir F2r) atspaudę raižinį ir juo tarsi įrėminę pasakojimą apie Trakų bažnyčią, joje per *Dievo Motinos* atvaizdą patiriamas malones bei Mariją šlovinančias giesmes, susilaikė nuo iliustracijos įvardijimo. Atsižvelgiant į knygelės turinį ir kartu su spauda susiformavusią spaudinio iliustracijos, kaip vaizdinio apibrėžimo, funkciją, manytina, kad raižinys skaitytojui turėjo asocijuotis su pagrindine pasakojimo heroje – *Trakų Dievo Motina* ir galbūt bendrais bruožais perteikti paveikslo išvaizdą. Glaudesnį raižinio ikonografijos ir knygelės žodi-

nio turinio ryšį liudytų Mankevičiaus vartotas Dievo Motinos ir deivės Dianos palyginimas⁸, o abiejų skaisčiųjų mergelių atributas – mėnulio pjautuvus – raižinyje matomas po Marijos kojomis⁹. Mariją grafiniame atspaude primena ir Mikalojaus Kazimiero Sarbievijaus (1595–1640) epodėse „Keturius Mergelės Motinos mylios...“, apdainuojančiose 1622-ųjų balandį surengtą maldingąją kelionę dėkojant už pergalę prie Chotyno (1621)¹⁰, aprašyta Švč. Mergelė:

Kas regėjo, kaip ant balčiausio kaklo
Plaikstosi plaukai palaidi, Mergele,
Matė, kaip rausva nusidažo bronzą
Rūbas karaliaus.¹¹

Žinoma, sieti Sarbievijaus, dažnai Mariją apibūdindavusio *Giesmių giesmės* žodžiais¹², poetinį tekstą

- 8 „Kościół Farski Trocki, to *miraculum mundi*, Kościół Dyanny naśey Niebieskiej, Przenaświętyśey Bogarodzice Panny“; *Kościół farski trocki*, p. A2r; „Sprawze to o Panno / Niebieska Dyanno / Coć sprawiać nie nowina“, *ibid.*, „Piesn VI“, p. F1r.
- 9 Plačiau apie Dianos ir jos atributo mėnulio vartojimą Naujųjų laikų LDK literatūroje žr. Eglė Patiejūnienė, *Brevitas Ornata. Mažosios literatūros formos XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose*, (ser. *Senoji Lietuvos literatūra*, 7), Vilnius: LLTI, 1998, p. 122–123. Svarstyta prielaida, jog Marijos ir Dianos sugretinimą Mankevičius skolinosi iš Tiškevičių herbų poetinių aprašymų, kuriuose toks gretinimas itin dažnas, vartotas ir knygelės dedikanto Jurgio Tiškevičiaus herbiniuose eilėraščiuose; *ibid.*, p. 125, 255–257.
- 10 Pagal „Einam? Ar tikrai, pasibaigus žiemai / Šypsos pakelėm žaluma balandžio“, „Pirmoji mylia, arba Paneriai“, vertė Ona Daukšienė, in: Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *Lemties žaidimai. Poezijos rinktinė*, (ser. *Bibliotheca Baltica Lithuania*), Vilnius: Baltos lankos, 1995, p. 443.
- 11 „Qui tibi, Virgo, per eburna vidit / Colla diffusos sine lege crines, / Regiam tingi trabeam rubenti / Vidit aheno“, „Ketvirtoji mylia, arba Trakai“, vertė Ona Daukšienė, in: Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *Lemties žaidimai*, p. 478–479. Pirmas Sarbievijaus epodžių leidimas – *Quator leuca Virginis Matris, seu Publica ac sollempnis in aedem B. Virginis Matris Trocensem processio, odis IV expresse*, Antwerpiae: Monti, 1624. Išsamiai šias epodes nagrinėjo Ona Daukšienė, „Švč. Mergelės Marijos vaizdavimas LDK XVIII a. poezijoje: m. K. Sarbievijaus *Keturius Mergelės Motinos mylios*“, in: *Virgo venerabilis: Marijos paveikslas Lietuvos kultūroje*, sudarė Gabija Surdokaitė, (ser. *Religinės kultūros paveldo studijos*, 3), Vilnius: LKTI, 2011, p. 8–30.
- 12 *Ibid.*, p. 25–29; Idem, „M. K. Sarbievijaus odės Švč. Mergelei

su konkretais vaizdo aprašymu itin rizikinga, nors ir vaizdinio, ir žodinio Švč. Mergelės portreto ištakos – mariologiniai tekstai. Nepaisant įvardytų raižinio ir Mankevičiaus teksto sutapimų, knygelės autorius *Trakų Dievo Motiną* vadina „graikiško pavidalo“ atvaizdu, tad verta išsiaiškinti, ar „graikiška“ galėjo būti pavadinta visafigūrė vienplaukė Madona.

„GRAIKIŠKA“ TAPYBA NAUJAISIAIS LAIKAIS

Tapybos skirstymo į senąją – graikišką ir naująją – lotynišką pradininku tradiciškai laikomas Giorgio Vasari (1511–1574). Anot jo, Cimabue (1240–1302) freskomis ištapęs Žemutinės Šv. Pranciškaus koplyčios Asyžiuje skliautus gerokai pranoko kartu dirbusius graikus¹³. Vasari suformuluotoje graikiškos ir lotyniškos manieros antitezėje atskiriama Italijos viduramžių ir Naujųjų laikų dailė, pirmoji siejama su sąlygišku vaizdavimu, o antroji – su siekiu kurti tikrovišką vaizdą. Vadovaujantis vazariška tapybos samprata, Mankevičiaus aprašymas ir knygelę iliustruojantis raižinys atrodo it nesusipratimas: šlovinamas graikiško pavidalo malonėmis garsėjantis atvaizdas ir vaizduojama atvira karūna vainikuota visafigūrė Madona ilgais palaidais plaukais. Visgi rašytiniuose šaltiniuose panašių nesusipratimų esama, o vienas kultūriškai ir problemiška artimiausių būtų 1563 m. pradėtas ir iki XVII a. pradžios pildytas Krokuvos katedros Vavelyje inventorius, kuriame greita, palyginti gausių „graikiškų“ tekstilės ir auksakalystės dirbinių, minima ir tapyba. Inventoriuje nurodoma Šv. Kryžiaus koplyčioje esant „du altorius, puoštus gražiais, skulptūriniais, iš dalies tapytais atvaizdais, išreiškiančiais senovinį graikų paprotį“¹⁴. Pažymėtina,

Marijai: krikščioniškosios poezijos raidos atspindžiai“, in: *Istorijos rašymo horizontai*, sudarė Aušra Jurgutienė ir Sigitas Narbutas, (ser. *Senoji Lietuvos literatūra*, 18), Vilnius: LLTI, 2004, p. 169–187.

- 13 Giorgio Vasari, *Žymiausių tapytojų, skulptorių ir architektų gyvenimai*, vertė Ramunė Vaskelaitė, Vilnius: Vaga, 2000, p. 10.
- 14 „In ecclesia cathedrali Cracoviensis ad latus hostii occidentalis in dextera parte situm, quod habet in se altaria duo imaginibus pulchris, sculptis, partim etiam pictis et tabulis,

kad šie altoriniai Švč. *Trejbės* (1467) ir *Sopulingosios Dievo Motinos* (XV a. IV ketv.) triptikai¹⁵ tebėra Kazimiero Jogailaičio (1427–1492) įsteigtoje koplyčioje, kurią anuomet puošė 1470 m. Polocko meistrų sukurta ir, nepaisant XVI a. „taisymų“, stačiatikiškąjį vaizdavimo kanoną atitinkanti sienų tapyba¹⁶. Gal Krokuvos kunigams „graikiškos“ sienų tapybos apsupty „graikiška“ atrodė ir molbertinė gotikos tapyba? Tuomet visai nekeista, kad andai „graikiškai“ ištapytoje Trakų bažnyčioje Mankevičiui „graikiška“ pasirodė ir vienplaukė Madona. Visgi skaitant jo tekstą, aiškėja, jog knygelės rašymo metu (manytina, 1644 m., kai minimi vėliausieji stebuklai) Trakų bažnyčios navose bizantinės sienų tapybos nebebuvo. Nežinant Mankevičiaus biografijos, neįmanoma atsakyti į klausimą, ar jis buvo matęs tapybą navose prieš šias išbaltinant. Tačiau tai, ką jis galėjo matyti, yra knygelėje minima „graikiška“ tapyba, tuo metu puošusi apsidės sienas. Šiandien žinoma, kad dabartinė apsidė buvo sumūryta po 1497-ųjų, tačiau joje rasta tapytos draperijos apatinė dalis [4 il.] neleidžia daryti jokių išvadų apie tapybos stilių¹⁷. Galbūt tai, kas Mankevičiui atrodė „graikiška“, nūdien būtų pavadinta gotika. Šiandien toks vertinimo paslankumas atrodo it akibrokštas, bet akivaizdu, jog minėdamas „graikišką“ tapybą Mankevičius stiliaus kategorijomis nemastė. Naujųjų laikų autorius katalikus, minėjusius „graikiškus“ dailės kūrinius, visų pirma, reikia vertinti pagal jų santykį su daile. Anot Davido C. Winfieldo, dailininkai

praktikai, tokie kaip Giorgio Vasari, graikiška maniera vadino tapymo būdą, kai pirma piešiamas kontūrinis piešinys, paskui kontūrų rėminami plotai dengiami lokaliomis spalvomis, ant kurių vėliau, kartais naudojant temperą, kuriami „efektai“: išryškinamos draperijų klostės, veidų raukšlės, skruostų raudonis, plaukų sruogos, blikai ir kitos detalės¹⁸.

Dauguma „graikiškus“ kūrinius minėjusiųjų buvo praktinių dailės žinių neturintys suvokėjai, kūrinius vertinę ne pagal jų vaizdinę sąrangą ar atlikimo techniką, o pagal funkciją ar įspūdį, kuris dažnai nė nesietas su regimąja patirtimi. Visi žinomi XVII a. Trakų bažnyčioje „graikišką“ tapybą minėję suvokėjai buvo katalikų dvasininkai, tad manytina, jog „graikiškumą“ dailėje suvokė pagal potridentinės Bažnyčios nuostatas. Naujųjų laikų Vidurio Europos bažnyčių vizitatorių žodyną nagrinėjusi Gražyna Jurkowlanec teigia, kad pažyminys „graikiškas“ vartotas kaip senumo sinonimas bei sąsaja su atsinaujinančios Bažnyčios populiarinamais ankstyvaisiais *Dievo Motinos* atvaizdais Romoje. Šieji ilgaamžės maldingumo tradicijos liudininkai skatino senų atvaizdų kultą abiejose Alpių pusėse¹⁹. Panašiai Trakų bažnyčios tapybą suvokė ir buvęs jos prepozitas, 1616 m. Vilniaus vyskupu išventintas Eustachijus Valavičius (1572–1630)²⁰. 1625 m. relikcijoje jis teigia, jog įvairiose jo valdomos vyskupijos bažnyčiose yra stebuklais garsių Dievo Gimdytojos atvaizdų, iš kurių maldininkus pritraukiančiomis šventėmis ypač išsiskiria esantis Trakų prepozitūroje²¹, kuri

morem Graecorum veteri expressis, pendentibus, refertum et instructum“, „Crucis sanctae sacellum alias serenissimi olim Cazimiri regis“, in: *Inwentarz katedry Walelskiej z r. 1563*, parengė Adam Bochnak, (ser. *Państwowe zbiory sztuki na Wawelu. Źródła do dziejów Wawelu*, t. 10), Krakow: Nakładem Ministerstwa kultury i sztuki, 1979, [fol. 89], p. 122.

15 *Ibid.*, išnaša 44, p. 122.

16 Plačiau apie Šv. Kryžiaus koplyčios sienų tapybą žr. Anna Różycka-Bryzek, „BizantiŃsko-ruskie malowidła Ńcienne w kaplicy Ńwiętokrzyskiej na Wawelu“, in: *Studia do dziejów Wawelu*, 1968, Nr. 3, p. 175–293.

17 Plačiau žr. Giedrė Mickūnaitė, „Trakų parapinės bažnyčios restauravimas: atradimai, praradimai, vertinimai“, in: *Atrasti Vilnių. Skiriama Vlodo Drėmos 100-mečiui*, sudarė Giedrė Jankevičiūtė, Vilnius: LDID ir VDA leidykla, 2010, p. 242–251.

18 Vaizdinės ir techninės graikiškos tapybos charakteristikos išsamiai aptartos: David C. Winfield, „Middle and Later Byzantine Wall Painting Methods. A Comparative Study“, in: *Dumbarton Oaks Papers*, 1968, t. 22, p. 126.

19 Gražyna Jurkowlanec, *Epoka Nowożytna wobec Średniowiecza: pamiątki przeszłości, cudowne wizerunki, dzieła sztuki*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2008, p. 474–476.

20 „Eustachijus Valavičius“, in: *Lietuvos katalikų dvasininkai*, Nr. 428, p. 87–89.

21 „imagines vero Deiparae Virginis, per diversas ecclesias multis miraculis illustratas, concessit; praesertim vero in praepositura Trocensis ipsa vetuste decora, ubi singulis eius festivitatis admirabilis cernitur populorum concursus et sincera devotio“;

ir pati yra senoviškai išpuošta (lot. *ipsa vetuste deco-
ra*). Tai, kad Valavičius minėdamas Trakų bažnyčios
puošybą vartoja įvardį „pati“, skatina manyti, jog se-
numo kriterijus taikomas ne tik puošybai, bet ir *Dievo*
Motinos atvaizdui. 1630 m., klebonaujant Marcijonui
Tryznai (Marcjan Tryzna, m. 1642), surašytame Tra-
kų bažnyčios lobyno inventoriuje paveikslas įvardija-
mas tik stebuklingu, nors kiti reikmenys gana dažnai
apibūdinami kaip senoviški, seni ar nauji (lenk. *sta-
roświecki, stary* ar *nowy*). Pažymėtina, kad, be dovanų
stebuklingajam paveiksliui, inventoriuje minimi ir trys
maskvietiški atvaizdai, kurių vienas puoštas perlais²².
Šiandien neaišku, ar jų maskvietiškumas sietas su pa-
veikslų vaizdinėmis ir medžiaginėmis savybėmis ar su
kilmės istorijomis. Naujųjų laikų senumo sampratą
papildo Trakų pilių paminėjimas Mankevičiaus kny-
gelėje. Jos abi esą senos, tačiau tik salos pilyje gausu
senienų (lot. *antiquitas*)²³. Įdomu, kad pilies senienos
(bizantinė sienų tapyba?) nevadintos graikiškomis,
tačiau taip įvardyta tapyba bažnyčioje. Galbūt rašant
apie bažnyčią remtasi žiniomis apie Vytauto laikų ta-
pybą navose, todėl ir senas²⁴, su didžiuoju kunigaikš-
čiu siejamas atvaizdas, taip pat pavadintas „graikiško
pavidalo“. „Graikišką“ tapybą Trakų bažnyčioje minėjo
Albertas Vijūkas-Kojalavičius (1609–1677), *Įvaireny-
bėse apie Bažnyčios padėtį* (1650) rašęs:

[Eustachius Wolowicz], „Relatio anni 1625“, in: *Relationes sta-
tus diocesum in Magno Ducatu Lithuanie*, sudarė Paulius Rabi-
kauskas, Roma: Academiae Lithuanie Catholicae Scientiarum,
1971, p. 59.

- 22 „Obrazów Moskiewskych trzy na ednym troche pereł około
głowy Nass. Panny“, „Inwentarz skarbu kosciola Trockiego
Przenaswietszey Bogarodzice Maryi Panny ... roku 1630“, in:
Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau –
VUB RS), f. 57-B53-853, fol. 2v.
- 23 „Przetym Mieście są dwa Zamki sławne niegdy fortece Li-
tewskie / ieden przy siedlistach Miestkich nad ieziozem stary
opuszczony / a drugi w pośród wod na wyspie stary / lecz piel-
na w nim *antiquitas*“, in: *Kościół farski trocki*, p. A3r.
- 24 Naujaisiais laikais senoviškais laikyti atvaizdai sukurti net ir
viena karta anksčiau gyvenusių tapytojų; Gražyna Jurkowlan-
niec, *Epoka Nowożytna*, p. 468.

Didžiajame šios bažnyčios altoriuje yra Sūnelį Jėzų
laikančios Švenčiausiosios Mergelės paveikslas, grai-
kų papročiu nutapytas ant medinės lentos; anksčiau
visas bažnyčios sienas graikų papratimu puošė tapy-
ba. Kitados paveikslas apėmęs visą figūrą (kaip pa-
sakoja prisimenantys), vėliau, kad būtų lengviau pri-
taikyti naujam altoriui, buvo perpjautas per pusę
ir dabar iki pusės tesimato. Paveikslas čia išlikęs nuo
Vytauto laikų, ir visą laiką žmonės jam viešai mel-
džiasi ir ypatingai gerbia...²⁵

ĮVAIZDINTAS KULTAS

Trakų Dievo Motinos rentgenograma [3 il.] ir tapybos
sluoksnių tyrimai patvirtina paveikslo kaitą: ant drobe
trauktų liepos lentų nutapyta Marija buvo vienplaukė,
jos kakta atvira, galva pridengta vainiko prilaikomu
veliumu. Figūra buvo siauresnė, fonas raižytas smul-
kiu augaliniu ornamentu, kurio fragmentuose matyti
lelijos žiedų, akanto lapų, besiskleidžiančių pumpurų
ir kaspinių motyvai. Marija vaizduota dėvinti raudoną
tuniką, centrinėje figūros dalyje rasta žalsvų ir melsvų
dažų. Neaišku, kur iki „pritaikymo“ buvo pavaizduo-
tas Vaikelis: dabartinė jo figūra nutapyta ant raudonos
Marijos tunikos, tačiau aiškus ankstesnio Marijos si-
lueto kontūras leidžia teigti, kad, kaip ir dabartiniame
paveiksle, Vaikelio figūra, jeigu jos būta, buvo Marijos

- 25 „In ara maiore eius templi est imago Beatae Virginis Filiorum
IESVM gestantis in tabula lignea depicta Graeco more, prout &
totius templi parietes ante erant ornati picturis Graeco habitu.
Olim illa imago integram staturam referebat (prout referunt
qui meninerunt) deinde vt commodius arae novae inseri pas-
set secta per medium, tantum cingulo tenus visitur. Imaginem
hanc a temporibus Vitoldi fuisse ist hic, & publica populi deuo-
tione & singulariter cultam semper esse“, in: *Miscellanea rerum,
ad statum ecclesiasticum in Magno Lithuaniae Ducatu pertinen-
tia. Collecta ab Alberto Wiivk Koyalowicz Societ Jesu S. Theol.
Doct. Almae Universitatis Vlnensis procancellario et ordinario
S. Theol. Professore vulgata superiorum permissu*, Vilniae: Typis
Academicis, 1650, p. 26; patikslintas Rasos Jurgelėnaitės verti-
mas į lietuvių k. cituojamas iš Albertas Vijūkas-Kojalavičius,
Lietuvos istorijos įvairenybės, 2 d., Vilnius: LLTI, 2004, p. 71.

fone²⁶. Manoma, jog pirminiame atvaizde Marija vaizduota sėdinti soste be atkaltės arba stovinti²⁷. Įžvelgti ir sosto pagalvės likučiai – „bumbulai su kutais“ matomi atvaizdo apačioje²⁸. Visgi rentgenogramoje matomų „bumbulų“ vieta – pati dabartinio paveikslo apačia – vargu ar sietina su suolo pagalve, nes vadina mieji „bumbulai“ – tai dvi ovalios taškuotos dėmės, kurių kairiosios (žiūrovo atžvilgiu) apačioje matyti nedidelis vertikalių potėpių telkinys, o viršuje – senojo raizyto fono intarpas, būtų gerokai žemiau Marijos blauzdų vidurio, o dešinysis „bumbulas“ įsiterpęs į Marijos figūrą. Atmetus „bumbulų“ identifikaciją, neįmanoma nustatyti, ar iki pertapymo Marija vaizduota sėdinti ar stovinti, nes apatinės paveikslo dalies vaizdas rentgenogramoje neinformatyvus. Todėl pirminės paveikslo kompozicijos ir ikonografijos rekonstrukcijos išeities taškas – mažiausiai pertapymų pakeistas Marijos veidas.

Marijos su Kūdikiu atvaizdai skiriasi Motinos ir Sūnaus tarpusavio santykių traktavimu, emocinių ir hierarchinių ryšių perteikimu, išreikštų kūnų padėtimis, veidų išraiškomis, gestais ir žvilgsniais. Itin tie-

26 Arūnas Bėkšta, Dalia Panavaitė, *op. cit.*, p. 186–197. Tai, kad nuo Marijos torso buvo nuskustas beveik visas pirminis tapybos sluoksnis, o rentgenogramoje nematyti jokių Kūdikio tapybos liekanų, skatina spėti, jog šioje paveikslo dalyje būta kažko, iš esmės prasilenkiančio su Tridento susirinkimo nuostatom. Prisimintina, jog potridentinė Bažnyčia eliminavo viduramžiais dažną Marijos ikonografijos dėmenį – Kūdikio vaisių nėščiosios Marijos iščiose. Beje, vaisius dažniausiai vaizduotas Apsilankymo scenose, o Apsilankymas yra pagrindinis Trakų bažnyčios titulas, tad nėščiosios Marijos altorinis paveikslas visai tikėtinas šio titulo bažnyčioje. Plačiau apie nėščiosios Marijos su Kūdikio vaisiumi ikonografiją žr. Helen Rosenau, „A Study in the Iconography of the Incarnation“, in: *The Burlington Magazine for Connoisseurs*, 1944, t. 85, Nr. 496, p. 172, 176–177, 179. Minėtina ir *Nėščioji Marija soste* (apie 1410) iš Güssingo bažnyčios Austrijoje; Gyöngyi Török, *Gothic Panel Paintings and Wood Carvings in Hungary*, Budapest: Hungarian National Gallery, 2005, p. 12, il. 7–8, p. 14.

27 Birutė Rūta Vitkauskienė, „Marijos kultas“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė Vytautas Ališauskas ir kt., Vilnius: Aidai, 2001, p. 335–336. G. Žalėnas mano, kad Marija sėdėjo ant sosto be porankių ir atkaltės; Gintautas Žalėnas, *op. cit.*, p. 777.

28 Arūnas Bėkšta, Dalia Panavaitė, *op. cit.*, il. 88, Nr. 4, p. 188.

3. Trakų Dievo Motinos paveikslo rentgenograma, 1994, in: Bėkšta, Panavaitė, *op. cit.*, 88 pav. p. 188.

Trakai Mother of God, X-ray, 1994, from Bėkšta, Panavaitė, op. cit., fig. 88, p. 188.

si, su vertikalia paveikslo ašimi sutampanti Marijos galvos padėtis, simetriškas ir rimtas veidas bei į tolį nukreiptas kontempliatyvus žvilgsnis nenurodo nei fizinių, nei emocinių figūrų ryšių. Mintyse pratęsę statišką veidą pagal žinomus Marijos atvaizdų kompozicinius principus gauname tai, ką teigė ankstesni tyrėjai: Marija greičiausiai buvo pavaizduota sėdinti ir priešais save laikanti Kūdikį²⁹. Tokia ikonografinė schema būdinga XIII–XIV a. pirmos pusės tapybai, ypač Toskanos mokyklai³⁰, tačiau šio laikotarpio Marijos soste vaizduojamos galvą apsigobusios sunkiu maforijumi, o ne plonu šydu. Akivaizdu, jog tai per ankstyva schema aliejumi tapytam atvaizdai, kuriame Marija pavaizduota lengvai pridengta galva, o skais-

29 *Ibid.*, p. 192.

30 Apibendrinta pagal *Index of Christian Art*, [prieiga internete prenumeratoriams], <http://ica.princeton.edu>) duomenis.

čios jos rūbo spalvos būdingos XV–XVI a. pirmos pusės tapybai. Taigi lyginant su itin emocionalia, judesius perteikiančia, gestais ir žvilgsniais tarpusavy ir su žiūrovu „bendraujančia“ vėlyvųjų viduramžių daile, trakišką atvaizdą tektų priskirti retoms to laiko išimtim³¹. Visgi gausioje vėlyvųjų viduramžių Marijos su Kūdikiu ikonografijoje statiškiausiai Marija vaizduojama sėdinti soste arba dangun Ėmimo kompozicijose. Dailės geografijos požiūriu, tiesi Marijos galvos padėtis, romus veidas ir į toli nukreiptas nefokusuotas žvilgsnis artimesnis Vidurio ir Rytų Europos tradicijai, kaip ir tapyba ant liepos lentų³². Būtent itin tiesiai

31 Minėtina *Marija su Kūdikiu soste bei Šv. Jurgiu ir Viktoru* – Briugės Šv. Liucijos meistro Talino Juodgalvių brolijos altorinio poliptiko centrinė dalis (iki 1493); žr. Anu Mänd, „The Altarpiece of the Virgin Mary of the Confraternity of the Black Heads in Tallinn: Dating, Donors, and the Double Intercession“, in: *Acta Historiae Artium Balticae*, 2007, Nr. 2: *Art and the Sacred*, il. 1, p. 38.

32 Tapybos technologijos tyrėjai ją siejo su Nyderlandų ar Čekijos tradicija; Arūnas Bėkšta, Dalia Panavaitė, *op. cit.*, p. 197. Pažymėtina, jog Rytų ir Vidurio Europoje dažniausiai tapyta ant pušies arba liepos lentų, Šiaurės – ant ąžuolo, Italijoje – ant tuopos; Karen French, Eric Gordon, „The Painting Technique and Treatment History of Eight Late Fifteenth-Century German Panels Representing the Passion of Christ“, in: *The Journal of the Walters Art Museum*, 2001, t. 59: *Focus on the Collections*, p. 45. Tad liepos lentų *Trakų Dievo Motinos* pagrindas šį kūrinių skatina kildinti iš Vidurio ar Rytų Europos, ypač žinant, jog liepa – dažniausiai XVI–XVII a. Lietuvos tapybos pagrindams naudota mediena; Dalia Panavaitė, „XVI–XVII a. ant lentų tapytų paveikslų technikos kai kurie aspektai“, in: *Kultūros paminklai*, 2000, Nr. 6, p. 126–127.

Remdamasis ikonografija, G. Žalėnas kaip galimą Trakų Marijos analogą nurodė *Marijos Dangaus Karalienės* atvaizdą iš Tynieco benediktinų bažnyčios; Gintautas Žalėnas, *op. cit.*, il. 9, p. 784. A. Baranowski, nepateikdamas išsamesnės argumentacijos, paveikslą datavo XVI a. ir kildino iš Italijos; Andrzej Józef Baranowski, *Koronacje wizerunków maryjnych w czasach baroku. Zjawisko kulturowe i artystyczne*, Warszawa: ISPAN, 2003, p. 208. L. Šinkūnaitė spėjo, jog XV a. pr. imperatorius Emanuelis II atvaizdą užsakęs Bohemijoje ir padovanojęs Vytautui; Laima Šinkūnaitė, „Garbingasis“, p. 150–152.

Atsižvelgiant į tapybos medžiagas, techniką ir statišką Marijos veidą, *Trakų Dievo Motinos* atvaizdas kildintinas iš Vidurio Europos ir gali būti sietinas su XV–XVI a. I p. Mažosios Lenkijos tapyba, pvz.: soste sėdinti, saule apsisiautusi *Marija su Kūdikiu* iš Šyko parapiinės bažnyčios altorinio triptiko centrinės dalies (Jerzy Gądomski, *Gotyckie malarstwo tablicowe Małopolski*

laikoma Marijos galva verčia abejoti, kad Mankevičiaus knygelę iliustravęs raižytojas būtų sekęs rentgenogramoje matomu atvaizdu. Dėl grafinių tapybos kūrinių „kopijų“ stokos XVII a. pirmos pusės LDK dailėje neįmanoma atsakyti į klausimą, ar raižinys sietinas su pirminiu *Trakų Dievo Motinos* atvaizdu, nors ikonografijos plotmėje sąsajos įmanomos³³.

Kai analizuojant vaizdus kyla klausimų, bet nerandama atsakymų, tenka gręžtis į rašytinius šaltinius. Minėta, kad bizantinė tapyba Trakų bažnyčioje uždažyta kalkėmis XVII a. antrame dešimtmetyje, o pažymins „graikiškas“ Mankevičiaus tekste galėjęs būti „seno“ sinonimas. Lyginant Mankevičiaus ir Kojalavičiaus aprašymus, pastebėtina, kad pirmasis neužsimena apie atvaizdo kaitą, o antrasis apie „graikišką“ sienų tapybą rašo tik būtuojau laiku, nors vienu „graikiškumo“ požymiu laiko tapybą ant medžio lentų. Ar tai reiškia, kad penkmytyje tarp abiejų knyglių pasirodymo visafigūrė vėlyvosios gotikos Madona perdirta į pseudobizantinę Hodegetriją tuokart uždažant ir sienų tapybą apsidėje? Suprantama, neradus kitų paveikslų „pritaikymą“ patvirtinančių rašytinių šaltinių, šioji prielaida ir liks hipotetinė, tačiau *Trakų Dievo Motinos* kaita gali suteikti daugiau žinių apie „graikiškos“ tapybos sampratos perkėlimą į potridentinės LDK dailę.

„Pritaikant“ atvaizdą aiškiai sekta pirmavaizdžiu. Kaip yra pastebėjęs Žalėnas, juo buvo *Dievo Motinos Snieginės* ikona (VI/IX/XIII a.) iš Švč. Mergelės Mari-

1500–1540, Warszawa, Kraków: PWN, 1995, sp. Įklija, Nr. XX) ar *Marijos vainikavimas* – centrinė Voitovos triptiko dalis, (*ibid.*, sp. Įklija, Nr. XXIII); itin statiška ir ant mėnulio pjautuvo stovinti *Marija su Kūdikiu bei Šv. Vaitiekumi ir Stanislovu iš Skotnikų* parapiinės bažnyčios; *ibid.*, il. 254.

33 Visiškai atmesti sąsajos tarp raižinio ir stebuklingojo atvaizdo neleidžia pastarojo legendos „aidas“ Senųjų Trakų bei Pivašiūnų Madonų kilmės istorijose ir tai, jog abiejuose benediktinų paveiksluose Marija vaizduojama kaip Dangaus Karalienė (kaip ir raižinyje), o Vaikelį laiko dešine ranka (kaip dabartiniame Trakų atvaizde), plačiau apie benediktiniškuosius paveikslus žr. Regimanta Stankevičienė, „Benediktinų dailės paveldas Pivašiūnų bažnyčioje“, in: *Benediktiniškoji tradicija Lietuvoje*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2008, p. 259–262.

jos Didžiosios bažnyčios Romoje. Po Šventosios lygos pergalės Lepanto mūšyje (1571 X 7), pasiektos Marijos užtarimu per šią ikoną, jos kultas ir kopijos sparčiai plito katalikiškuose kraštuose³⁴. Visgi Trakų paveiksle ikona sekta ne tiesiogiai, o skolinantis kai kuriuos ikonografiškai reikšmingus motyvus: graikišką kryželį ant Marijos galvą gobiančio maforijaus, žvaigždę ant peties, Vaikelio – knygą laikančio, tuniką vilkinčio ūgtelėjusio berniuko – vaizdavimą. Manytina, jog vadovautasi ne tik *Snieginės* ikonografija, bet ir kulto istorija. Šiame kontekste pergalė prie Chotyno laikytina polepantiųjų krikščionių karinių laimėjimų tąsa³⁵. Gali būti, kad Sarbėvijaus epodėse apdainuotoji maldingoji kelionė nebuvo pirmasis įvykis, atskleidžiantis *Trakų Dievo Motinos* ir *Snieginės* ryšį. Minima, jog Vilniaus vyskupas Benediktas Vaina – anot pamokslininko, itin pamaldus *Trakų Dievo Motinai*³⁶ – talkinant jėzuitams surengė atgailos eiseną į Trakus dėl

1602–1603 m. Vilnių užpuolusio maro³⁷. Galbūt taip vyskupas atkartotojo Jokūbo Voraginiečio (1230–1298) *Aukso legendoje* aprašytą Grigaliaus Didžiojo (540–604) 590-aisiais surengtą procesiją Romoje, kai aplink miestą apnešus su *Sniegine* tapatinamą, pasak tradicijos, Šv. Luko tapytą Švč. Mergelės atvaizdą, maras liovėsi³⁸. Naujaisiais laikais šioji procesija buvo žinoma ne tik iš pasakojimų, bet ir iš jėzuitų platintų graviūrų pagal 1581 m. Fredericco Zuccaro (apie 1540/1–1609) paveikslą, įvaizdinusį *Snieginės* „dalyvavimą“ romiečių procesijoje³⁹. Manytina, kad asociacijos tarp Trakų paveikslu ir *Snieginės* ikonos plito jėzuitiškoje aplinkoje.⁴⁰ Suvokti, kad *Trakų Dievo Motinos* atvaizdas veikia

- 34 Sąsają yra nurodęs Gintautas Žalėnas, *op. cit.*, p. 778–779, il. 10, p. 784. Plačiau apie *Snieginės* atvaizdus ir kultą Naujaisiais laikais žr. Kirstin Noreen, „The Icon of *Santa Maria Maggiore*, Rome: an Image and Its Afterlife“ in: *Renaissance Studies*, 2005, t. 19, Nr. 5, p. 660–672. *Snieginės* kopijas bei sekinius ir kultą Abiejų Tautų Respublikoje aptarė Regimanta Stankevičienė, „Šiluvos bazilikos paveikslas „Švč. Mergelė Marija su Vaikeliu“. Istorinis ir ikonografinis kontekstas“, in: *Lietuvos dailės muziejus. Metraštinis (2002–2003)*, 2005, Nr. 6, p. 45–74 ir Tojana Račiūnaitė, „Švč. Mergelės Marijos *Snieginės* su adorantais paveikslas“, in: *AAAV*, t. 57: *Meninis Vilnius: įtakos ir įvaizdžiai*, Vilnius: VDA leidykla, 2010, p. 27–30.
- 35 Visų pirma minėtina krovuviečių iniciatyva: „1621 m. spalio 3 d. prieš Chotino mūšį Krovuvoje buvo surengta permaldavimo procesija. Jos metu miesto gatvėmis nešta stebuklingosios *Santa Maria Maggiore* ikonos kopija – Rožinio Švč. Trejybės paveikslas iš Krovuvos dominikonų Švč. Trejybės bažnyčios“; Liepa Gričiūtė-Šverebienė, *XVII–XVIII a. bažnytinės procesijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: VDA leidykla, 2011, išnaša 85, p. 25. Visgi vėlesnės liturginės procesijos Chotyno pergalei atminti būdavo rengiamos Vilniuje (*ibid.*), ir nėra jokių žinių, kad jose „dalyvautų“ *Trakų Dievo Motinos* atvaizdas.
- 36 „Koronke Panny przenaświatłey na każdy dzień przed wieczera y nawiękłsych zabawach swoich odmawia: y w drowdzie na wozie z ręku iey nie wypuścza. Pieślo z Wilna do Trok z nabożeństwa tu teyże Przczystey Matce Bożey z wielka fatyga swoio chodzi“, in: *Kazanie na Pogrzebie*, p. fol. C3r.

- 37 Jan Kurczewski, *Kościół zamkowy czyli katedra Wileńska w jej dziejowym, liturgicznym architektonucznym i ekonomicznym rozwoju*, t. 1, Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1908, p. 97 ir p. 313 (minima tik 1602–1603 m. epidemija, procesijos metai nenurodomi). Sirokomlė mini tarsi dvi Vainos surengtas procesijas: „Pamaldusi Benediktas Vaina, iš Trakų klebono tapęs Vilniaus vyskupu, 1606 m. surengė viešą procesiją į Trakus“ ir „1604 m. pradžioje vyskupas Benediktas Vaina basas atėjo iš Vilniaus gausios procesijos priešakyje“; Vladislavas Sirokomlė, *Iškylos iš Vilniaus po Lietuvą*, vertė Kazimieras Umbražiūnas, Vilnius: Mintis, 1989, p. 33 ir p. 42.
- 38 „Kadangi minėtas maras tebeniokojo Romą, Grigalius, kaip įprasta sykį Velykų laiku surengė procesiją su litanijomis aplinkui miestą, o eisenos priekyje liepė pagarbiai nešti Švenčiausios Mergelės Marijos atvaizdą, kuris, kaip žmonės kalba, lig šiol tebėra Romoje; dar sakoma, kad jį dailiai nutapė gydytojas ir žymus tapytojas Lukas, o šis atvaizdas visais atžvilgiais laikomas itin panašus į pačią Mergelę. Tai štai visas užkratas, sumišęs ore, pasidavė tam atvaizdui – jis tarsi traukėsi nuo paveikslu, negalėdamas jo pakęsti. Apnešus atvaizdą, stojo stebėtina giedra ir tyras oras“; Jokūbas Voraginetis, „Apie šventą Grigalių“, vertė Tomas Veteikis, in: *Aukso legenda, arba šventųjų skaitiniai*, kn. I, Vilnius: LLTI, 2008, p. 303. Plačiau apie *Snieginės* ikonos kultą, sekinius, kopijas ir pertapymus viduramžiais žr. Gerhard Wolf, *Salus populi Romani. Die Geschichte römischer Kultbilder im Mittelalter*, (ser. *Acta humaniora*), Weinheim: Wiley-VCH, 1990.
- 39 Kirstin Noreen, „The Icon of *Santa Maria Maggiore*“, p. 560; Zygmont Ważbiński, „St Luke of Bavaria by Engelhard de Pee“, in: *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 1989, t. 52, p. 242 ir il. 50b.
- 40 Albertas Vijūkas-Kojalavičius rašo: „Iškilmingiau reikšti savo maldingumą žmones labiausiai paskatino Jėzaus Draugijos Vilniaus kolegijos tėvai, kurie sykiu su Akademijos studentų sodalicija pirmieji ėmė rengti iškilmingas procesijas iš Vilniaus (į jas suplūsdavo ir viso miesto prastuomenė, ir aukštieji asme-

it *Snieginė* katalikiškos Europos rytuose, kliudė tai, jog Madona nepriminė ikonos. Vadinasi, paveikslą reikėjo taisyti. Ko gero, bažnyčioje buvusi bizantinė tapyba tik pabrėžė atotrūkį tarp *Trakų Dievo Motinos* maloningo veikimo ir neikoninės išvaizdos, tad ir Mankevičiaus, ir Kojalavičiaus vartotą „graikiškos“ tapybos sąvoką, verčiant į šiandienos dailėtyrinę kalbą, reikėtų suprasti ne kaip stiliaus, bet ikonografijos kategoriją,⁴¹ kuri XVII a. ir buvo realizuotina paveikslo paviršiuje.

Sniegine sekta su gausiomis išlygomis. Jeigu statišką Marijos veidą tereikėjo apgobti kryželiu ir žvaigžde paženklinutu maforijumi, kad panašėtų į Romos ikoną, tai kiti paveikslo taisymai tolino *Trakų* atvaizdą nuo pirmavaizdžio Romoje: kairėje paveikslo pusėje nutapytas Vaikelis ne tik neatitinka *Snieginės* kompozicijos, bet ir Mariją „pasodina“ Jėzaus kairėje, o Vaikelį atitolina nuo Motinos širdies⁴². Pirmavaizdžiu nesekama ir perteikiant figūrų pozas bei gestus: Romos ikonoje stovinti Marija abiem rankomis glėbia Vaikelį, kuris dešiniąja laimina, o kairiojoje laiko knygą. *Trakų* atvaizde Marija sėdi, ant kelių laiko Jėzų, kuris dešiniąja

nys) į *Trakus*“, *Idem, op. cit.*, p. 72.

Apie jėzuitų platintą pamaldumą *Snieginės* ikonai, jos sekinius, kulto įvietinimą per *Ingolštato Madonos* paveikslą žr. Zygmunt Ważbiński, *op. cit.*, p. 240–245 ir Kirstin Noreen, „Replicating the Icon of Santa Maria Maggiore: The *Mater ter admirabilis* and the Jesuits of Ingolstadt“, in: *Visual Resources: An International Journal of Documentation*, 2008, t. 24, Nr. 1, p. 19–37.

Pažymėtina, kad greta masinių maldingumo apraiškų, siejamų su jėzuitais, XVII a. I p. dažnos buvo ir asmeninės maldingosios kelionės prie *Trakų* paveikslų. Pvz., 1627 m. Vilniaus vyskupijos dokumente pažymima, kad kapitulos nariai, vykstantys į atlaidus prie stebuklingojo *Trakų* bazilikos [*sic!*] paveikslo, ne asmeniniu tikslu, apie savo piligrimystę turi informuoti kapitulos prokuratorių, Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 110.

41 Ikonografinę stiliaus sampratą plėtojo Meyeris Shapiro, žr. John Williams, „Meyer Schapiro in Silos: Pursuing an Iconography of Style“, in: *The Art Bulletin*, 2003, t. 85, Nr. 3, p. 442–468.

42 Marijos su Kūdikiu teologinį turinį ir jo raišką dailėje išsamiai aptaria Jaroslav Pelikan, „Humanity Made Divine: Mary the Mother of God“, in: *Idem, Imago Dei: The Byzantine Apologija for Icons*, Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2011, p. 121–151. „Širdies ryšį“ mini Ivo Kořán, „Gothic Madonas of Mercy in Bohemia and Poland“, in: *Biuletyn Historii Sztuki*, 2002, Nr. 1–4, p. 62.

ranka prilaiko knygą, o kairiąją tiesia link trižiedės rožės Motinos rankoje. Pastarąją Marijos atributą Žalėnas siejo su rožinio kultu, tris žiedus interpretavo kaip nuorodą į tris rožinio dalis ir šią interpretaciją grindė 1625 m. reliacijos žinute, jog Vilniaus vyskupijoje rūpintis stebuklingaisiais Dievo Motinos atvaizdais pavesta Rožinio brolijai⁴³. Rožės žiedo motyvas naudojamas ir dabartiniame *Trakų* atvaizdo ornamentiniame fone, o rožės ir rožinio sąsaja akivaizdi⁴⁴, tačiau trižiedė rožė Marijos rankoje – asociatyvus atributas, gerokai nutolęs nuo potridentinėje dailėje populiarių tiesioginių pamaldumo Marijai ženklų – rožinio vėrinio ar škaplieriaus. Tad klaustina, kodėl XVII a. pirmoje pusėje, užuot nutapius rožinį, *Trakų Dievo Motinos* rankoje buvo pavaizduota rožė. Gal „pritaikant“ atvaizdą siekta ne tik sąsajų su Roma pasitelkiant *Snieginės* ikonografinius motyvus, bet sekta ir kitu pirmavaizdžiu, kurio nuorodomis gali būti rožės šakelė bei Marijos ir Vaikelio padėtis paveiksle?

Tipologinė teologija Mariją laikė Izaijo pranašystės žodžių „Iš Išajo kelmo išaugs atžala, iš jo šaknies pražys pumpuras“ (*Iz*, 11:1) išsipildymu⁴⁵. Tai, kas Įstatymo laikais buvo pumpuru, Malonės laikais tapo Jėsus medžio žiedu – Marija, kurios „iščių vaisius“ (*Lk*, 1:42) – Išganytojas. Išsamiausiai Marijos ir žiedo palyginimą išplėtojo Šv. Ambrozijus (apie 340–397) Luko evangelijos komentaruose, kurio ištarmė, jog Dievo Motina – tai rožė be spyglių, įtvirtino rožę kaip vieną

43 Gintautas Žalėnas, *op. cit.*, p. 778–779. Valavičiaus 1625 m. reliacija, žr. *Relationes*, p. 59. Šiai interpretacijai pritaria Birutė Rūta Vitkauskienė nurodydama, kad Rožinio brolija *Trakų* bažnyčioje įsteigta 1611 m. (*Idem*, „Marijos kultas“, p. 336) ar 1612 m., *Idem*, „*Trakų* Marijos paveikslo aptaisai“, Nr. 2, p. 153.

44 Rožės vaizdinį vėlyvųjų viduramžių rožinio maldose ir maldynių iliustracijose, remdamasi Europos į Šiaurę nuo Alpių pavyzdžiais, nagrinėja Anne Winston-Allen, *Stories of the Rose: The Making of the Rosary in the Middle Ages*, University Park: The Pennsylvania State University Press, 1997.

45 Plačiau apie žiedo motyvą ir jo teologines prasmes vėlyvųjų viduramžių dailėje žr. Sarah Khan, „Ego sum flos campi“: Die Blume als theologisches Konzept im Bild des Mittelalters“, in: *Marburger Jahrbuch für Kunstwissenschaft*, 2006, t. 33, p. 29–57.

dažniausių Marijos atributų⁴⁶. Pastarasis itin dažnas ir vėlyvųjų viduramžių bei Šiaurės renesanso dailėje⁴⁷, nors trižiedė rožės šakelė vaizduota kiek rečiau⁴⁸. Visgi motyvas sutinkamas ir XV a. antros, ir XVI a. pirmos pusės tapybos „centruose“, pavyzdžiui, Petruso Christuso (apie 1410/20–1475/76) vadinamoji *Frankfurto Madona* (1457)⁴⁹, bei „periferijoje“, pavyzdžiui, XVI a. pradžios *Madona soste* iš Mălâncravu kaimo bažnyčios Transilvanijoje⁵⁰. Abiejuose kūriniuose Marija vaizduojama sėdinti soste, o Vaikelis jos dešinėje

siekia trižiedės rožės Motinos kairėje rankoje. Šių paveikslų ikonografija bei kompozicija siejasi ir su dabartiniu *Trakų Dievo Motinos* paveikslu (soste sėdinti Marija, Vaikelis jos dešinėje, trižiedė rožė Motinos kairėje), ir su jo rentgenograma (statiška Marijos galvos padėtis, aukšta atvira kakta, palaidi arba lengvu šydu pridengti plaukai), tad keltina prielaidą, jog pirminė *Trakų Dievo Motinos* ikonografija buvo artima šiems paveikslams. Manytina, kad trižiedė rožė Marijos rankoje – tai nuoroda į šio paveikslo motyvą, buvusį iki jo pertapyimo. Rentgenogramoje Marijos galvą juosiančiame vainike matyti trys ovalios dėmės [3 il.], pasak restauratorių, tai žiedai, kurių forma primena rožės žiedus *Sapiegų Madonos* vainike⁵¹. Šioje vietoje po mėlynais maforijaus dažais aptikta baltos, žalios ir aukso spalvos dažų bei auksuoto sidabro fragmentų⁵², rodančių, jog vainiką puošė balti (rožės?) žiedai. Gali būti, kad iki pertapyimo atvaizde būta ir daugiau žiedų, restauratoriai daro prielaidą, jog šviesi dėmė virš Kristaus dešinės rankos galėjo būti Marijos laikoma gėlė⁵³.

Motyvo sąsajos su ankstesne tapyba ir viduramžiškai asociatyvi trižiedė rožė dabartiniame atvaizde skatina pertapytame paveiksle išvelgti keletą reprezentacinių sandų: nuorodą į „graikišką“ *Snieginės* ikoną, *Trakų Dievo Motinai* suteikiant pirmavaizdžio siluetą ir atributus; sąsają su ankstesniu atvaizdu

46 *Ibid.*, p. 44, 49.

47 Dirkas van Vosas, sudaręs Rogerio van der Weydeno (1399/1400–1464) Marijos su Kūdikiu ikonografinių tipų genezę, vienu svarbiausiu kūriniu Marijos, teikiančios Kūdikiui gėlę, tipui susiformuoti vėlyvųjų viduramžių tapyboje laiko Roberto Campino (apie 1375–1444, straipsnyje tebevadinamo *Flémallio meistru*) *Mariją su Kūdikiu glorijoje* (Dailės muziejus, Briuselis), kuriame Marija vaizduojama sėdinti ant suolo, jos centre – tunika aprenktas Vaikelis dešinę ranką tiesia link Motinos laikomo baltos rožės žiedo; Dirk de Vos, „De Madonna-en-Kindtypologie bij Rogier van der Weyden en enkele minder gekende Flemalleske voorlopers“, in: *Jahrbuch der Berliner Museen*, 1971, t. 13, il. 5, p. 64.

48 Trijų žiedų motyvas randamas Kelno Šv. Jurgio bažnyčios diptike (apie 1320–1330, Berlyno valstybinių muziejų Tapybos galerija, inv. Nr. 1627), Duccio sekėjo *Marijos vainikavimo* triptike (XIV a. pr., Sienos Pinakoteka, inv. Nr. 35); Cecelijos Gonzagos valandų knygoje (apie 1470) Marijos figūrą rėmina augalinis ornamentas, sukomponuotas iš vynuogienujų ir trijų gelių žiedų, vienas kurių – rožės (Niujorko Morgano Biblioteka, m. 454, fol. 162v), *Index of Christian Art*, [prieiga internete prenumeratoriams], <http://ica.princeton.edu>. Vidurio Europos dailėje minėtini Šv. Mergelė Marija ir Kūdikis su [dvižiedėmis] rožėmis (Košicė, XVI a. pr.), Šv. Mikalojaus altorinio triptiko predela Šv. Mergelė su Kūdikiu ir Šv. Ona (Velkų Slavkovo Šv. Andriaus bažnyčia, 1503), Gyöngyi Török, *op. cit.*, il. 21, p. 26 ir il. 34, p. 40. Verta paminėti ir 1345 m. Avinjono dokumento, suteikiančio Plocko katedrai atlaidų teisę, inicialo iluminaciją, kurioje ir Marija, ir Kūdikis laiko po trižiedę gėlės šakelę; Barbara Miodońska, *Małopolskie malarstwo książkowe 1320–1540*, Warszawa: PWN, 1993, p. 119–120, il. 343.

49 Centrinis triptiko paveikslas *Madona soste su Šv. Jeronimu ir Pranciškumi* (ąžuolas, aliejus, 46,7x44,6 cm); žr. Maryan W. Ainsworth, *Petrus Christus: Renaissance Master of Bruges*, New York: Metropolitan Museum of Art, 1994, p. 136–141 ir il. p. 137.

50 Maria Crăciun, „Guardians or Avengers? Depiction of Angels on Transylvanian Altarpieces from the Late Medieval Period“, in: *Angels, Devils. The Supernatural and Its Visual Representation*, sudarė Gerhard Jaritz, (ser. *CEU Medievalia*, t. 15), Budapest: CEU Press, 2011, il. 6, p. 102.

51 Arūnas Bėkšta, Dalia Panavaitė, *op. cit.*, p. 189. Be *Sapiegų Madonos*, minėtinas ir privačioje kolekcijoje esantis XVI a. paveikslas Šv. Mergelė su Kūdikiu (ąžuolas, aliejus, 108,2x78,8 cm), kurio pirmame plane matyti ant parapeto (restauratorių kiek abejojant palaikyto knyga; „Nežinomo XVI amžiaus Lietuvos tapytojo paveikslas „Marija su kūdikiu“ tyrimai ir restauravimas“, in: *Lietuvos dailės muziejus. Metraštinis*, 2002, Nr. 5, p. 257) padėta rožės šakelė. Nors šio kūrinio priskyrimas „nežinomam Lietuvos tapytojui“ kelia abejonių – ir Marijos veidas, ir nuogas Kūdikėlis su koralo kabučiu, ir ąžuolo pagrindas būdingi Šiaurės renesansui, taip pat plačiai naudojamam itališką parapeto motyvą – neabejotina, jog jis priklausė kažkuriai LDK katalikų bažnyčiai. Tolesniems šio paveikslo tyrimams praverstų rožės žiedo su itin aštriais penkais taurėlapiais studija. Toks žiedo vaizdavimas būdingas heraldikai, tad gal ir paveikslas sietinas su kuria nors Rožės herbo gimine?

52 Arūnas Bėkšta, Dalia Panavaitė, *op. cit.*, p. 195.

53 *Ibid.*, p. 191.

pakartojant trižiedės rožės motyvą ir galbūt išlaikant bendrą Marijos soste kompoziciją; pritaikymą tuomečiam skoniui, „sumoderinant“ fono ornamentiką⁵⁴. Pertapymas paveikslui suteikė trejopą prasmę – jis atstovavo senai „graikiškos“ tapybos tradicijai, didžiojo kunigaikščio Vytauto įvietintai Trakų bažnyčioje ir, pasak legendos, jai dovanotame stebuklingajame atvaizde, jo senumą išryškino bei su pirmavaizdžiu Romoje susiejo „graikiška“ Marijos ikonų kompozicija, tuo pačiu jis buvo tuolaikiškas ir atliepė potridentinio atsinaujinimo poreikį.

Trejopa atvaizdo prasmė verčia suabejoti Kojalavičiaus paaiškinimu, jog senojo paveikslo apačia buvo nupjauta, nes jis netilpo į naują altoriaus retabulą. Katalikiškoje aplinkoje Dievo Motinos ikonos suvokiamos kaip pusiaufigūriai atvaizdai, o ši supratimą patvirtina ne tik tapyba, bet ir regėjimai, kuriuose Marija pasirodo tik iki pusės⁵⁵. Dar prieš 1994 m. restauraciją Irena Vaišvilaitė gretindama Trakų ir Aušros vartų Madonas rašė, jog jų „dar negalima laikyti altoriaus paveikslais. Dėl savo plastinių savybių šie kūriniai indiferentiški aplinkai ir uždari, taigi artimesni ikonoms“⁵⁶. Šiandien galime pridurti, kad būtent tokio išpūdžio ir siekė paveikslo „pritaikytojai“: vien jau ankstesnis atvaizdo dydis turėjo būti priimtinesnis prie rytinės apsidės sienos priešlietam potridentiniam retabului, tačiau bažnyčios pertvarkytojams reikėjo ne tiek gerai matomo altorinio paveikslo, kiek ikoną primenančio atvaizdo. Akivaizdu, kad naujam altoriui paveikslas „pritaikytas“ prieš 1650 m., tačiau tapybos

sluoksnių tyrimai ir rentgenogramoje matomi ankstesni Kristaus ir Marijos apykaklių kontūrai liudija, jog „taikyta“ buvo dukart. Birutė Rūta Vitkauskienė įrodė, kad ankstyviausios išlikusios, XVII a. antru dešimtmečiu datuojamos, *Trakų Dievo Motinos* karūnos plotis sutampa su Marijos galvos dydžiu ir nimbo aukščiu dabartiniame atvaizde, vadinasi, į pseudoikoną paveikslas perdirbtas iki karūnos nukaldinimo⁵⁷. Tad ir Mankevičius, ir Kojalavičius „graikišku“ vadino jau pertapytą atvaizdą. Pastarasis mini, jog jam rašant *Ivairyenybes* dar būta žmonių, kurie prisiminė visą figūrų paveikslą. Atsižvelgiant į žmogaus gyvenimo trukmę Naujaisiais laikais, atsimenamas laikotarpis turėtų būti ne ilgesnis kaip keli dešimtmečiai, vadinasi, naujo altoriaus įrengimą reikėtų datuoti XVII a. antru–ketvirtu dešimtmečiais⁵⁸. Potridentinis altorius itin glaudžiai siejasi su architektūra, todėl jo įrengimas iš esmės keičia bažnyčios interjerą⁵⁹. Manytina, kad šios kaitos pėdsakų turėjo likti ir Trakų bažnyčioje.

54 Apie Naujaisiais laikais „restauruotų“ dailės kūrinių ornamentinio fono kaitą žr. Gražyna Jurkowlanec, *Epoka Nowożytna*, p. 184.

55 Plačiau apie pusiaufigūrį atvaizdą kaip ikonos atitikmenį žr. Milena Bartlovà, „Icon-Like Images in Bohemian Medieval Art“, in: *Iconotheca*, 2009, Nr. 22: *At the Crossroads of Early Modern Europe*, sudarė Gražyna Jurkowlanec ir Jeannie J. Łabno, p. 15–32; ta pačia tema, tik papildant vizijoje regėta Marija žr. Rona Goffen, „Icon and Vision: Giovanni Bellini’s Half-Length Madonnas“, in: *The Art Bulletin*, 1975, t. 57, Nr. 4, p. 487–518.

56 Irena Vaišvilaitė, AAV, t. 6: *Baroko pradžia Lietuvoje*, Vilnius: VDA leidykla, 1995, p. 50.

57 Birutė Rūta Vitkauskienė, „Trakų Marijos paveikslo aptaisai“, p. 156–157.

58 Du mėlynų dažų sluoksniai ant Marijos maforijaus ir Kristaus apykaklės formos bei puošybos kaita liudija, jog ir dabartinės ikonografijos atvaizdas buvo pertapytas; Arūnas Bėkšta, Dalia Panavaitė, *op. cit.*, p. 190–191. Deja, neįmanoma atsakyti į klausimą, ar pertapyta nupjovus paveikslo apačią ar kita, pvz., paveikslo sugrąžinimo į Trakų bažnyčią 1667 m. (Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 185) proga. Pastaroji prielaida įtikinamesnė, nes manoma, jog paveikslui esant Vilniuje jis buvo kopijuotas, tad galėjo būti ir atnaujintas. Šiuo metu seniausios *Trakų Dievo Motinos* kopijos yra 1664 m. datuojamas paveikslas Semeliškių Šv. Lauryno bažnyčioje (Svetlana Poligienė, „Semeliškių Šv. Lauryno bažnyčia“, in: *Kaišiadorių vyskupija ir jos sakralinis paveldas*, sudarė Svetlana Poligienė, Vilnius: Savastis, 2006, p. 114–119 ir il. 5) ir 1669 m. datuotas paveikslas iš Vilniaus Trakų vartų (Rūta Janonienė, „Altoriai Nemenčinės bažnyčioje“, in: *Kultūros paminklai*, 1998, Nr. 5, p. 144–145).

59 Plačiau žr. Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Simbolinės potridentinio altoriaus dekoru prasmės“, in: *Tridento visuotinio Bažnyčios susirinkimo (1545–1563) įtaka Lietuvos kultūrai. Susirinkimo idėjų suvokimas ir sklaida Vidurio Europos rytuose*, sudarė Aleksandra Aleksandravičiūtė, (ser. *Religinės kultūros paveldo studijos*, 2), Vilnius: KFMI, 2009, p. 279–307.

Potridentines nuostatos Trakų bažnyčios erdvėje imtos diegti 1610 m.⁶⁰: pristatytas priebažnytis, presbiterijoje, kurios sienas, anot Mankevičiaus, 1645 m. tebepuošė „graikiška“ tapyba, po penkerių metų Kojalavičiaus minėta būtuojų laiku, pastatytas naujas didysis altorius. Tam, kad prie rytinės apsidės sienos būtų įrengtas altorius su retabulu, teko koreguoti architektūrą: užmūrytas rytinis langas, pakeltos šoninių langų palangės, o jų viršus suskliaustas pusapvalėmis arkomis [5 il.]⁶¹. 2008 m. archeologinių tyrimų metu rasta visu apsidės perimetru einanti tapytos draperijos apačia [4 il.], laikytina Mankevičiaus minėtos „graikiškos“ tapybos likučiu. Pažymėtina, kad apsidės langų angokraščiuose atidengta ornamentinė tapyba [6 il.] sukurta po to, kai buvo pakeista angų forma. Šiaurinio ir pietinio langų arkų viršuje vainikuose įkomponuotos Jėzaus bei Marijos monogramos, o šonuose – akanto lapų ir žiedų su keturiais vainiklapiais, kurių tarpuose matyti taurėlapiai, ornamentas. Jis suformuotas iš apibendrintų, natūralaus augalo neimituojančių, kremzlei artimų formų, pagal vertikalią veidrodinę simetriją išdėstytų akantų riesčių, būdingų XVII a. II ketvirčiui⁶². Kol kas nepavyko rasti tiksles-

60 Bažnyčios pertvarkymo pradžia laikytini 1610 m., kai Trakų prepozitas Eustachijus Valavičius gavo 60 pušų Trakų kolegijos statybai; Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 94.

61 Visi šie pakeitimai matomi apsidės išorėje. Prielaida apie pakeistą langų arkų formą, grindžiama tuo, jog užmūrytas rytinis langas buvo smailiaarkėje nišoje, o šoninių langų nišos pusapvalės. Kadangi sutampa visų trijų langų nišų apačia ir plotis, manytina, kad sutapo ir viršus, taigi visos nišos buvo smailiaarkės.

62 Angokraščių tapybai artimas Kauno Šv. Jurgio bažnyčios XVII a. pradžia datuojamo *Čenstakavos Švč. Mergelės Marijos* paveikslų fono ornamentas; žr. Laima Šinkūnaitė, *Kauno pranciškonų (bernardinų) Šv. Jurgio bažnyčia*, Kaunas: Kauno Šv. Jurgio konventas, 2008, p. 26. Išsamesniam ornamentų tyrimui ir datavimui kol kas trūksta duomenų, o tyrimą *in situ* varžo keista šiauriniame angokraštyje ornamentą ir vienuolio figūrą į vieną kompoziciją sujungusi restauracija bei byloje esanti nuoroda restauravimo darbams: „Sieninės tapybos kopijavimas ant kalkės, piešinio perkėlimas nuo trafareto ant sienos. Piešinio ant lubų, skliautų kontūrų ryškinimas. Vidutinio

4. Tapytos draperijos apatinė dalis Trakų bažnyčios apsidėje, 2008, Kęstučio Stoškaus nuotrauka

Bottom part of the painted drapery in the apse of the church at Trakai, 2008, photo by Kęstutis Stoškus

5. Ornamentinis dekoras apsidės šiaurinio lango angokraščiuose, 2008, Kęstučio Stoškaus nuotrauka

Ornamented decoration of the northern window niche of the apse, 2008, photo by Kęstutis Stoškus

6. Presbiterijos vaizdas išmontavus Didžiojo altoriaus retabulą, 2008, Kęstučio Stoškaus nuotrauka

The apse without the retable of the high altar, 2008, photo by Kęstutis Stoškus

7. Didysis altorius archeologinių tyrimų apsidėje metu: kairėje pusėje matomas XVII a. grindų fragmentas, 2008, Olego Fediajavo nuotrauka

The high altar during the archaeological excavations in the apse: a fragment of the seventeenth-century floors is seen on the left, 2008, photo by Olegas Fediajevas

nių rašytinių liudijimų apie bažnyčios rytinės dalies pertvarkymus, sprendžiant pagal mūrą, angų formas ir bažnyčios vaizdą Tomo Makovskio Trakų panoramoje (apie 1600)⁶³, XVII a. pirmoje pusėje buvo sumūryta zakristija bei pertvarkyti apsidės langai. Statybos bažnyčioje netiesiogiai minimos 1628 m. liepos 15 d. stebuklo aprašyme: pasakojama, jog Trakų paklebonis Grzegorz Pietreszewskis nuslydo keltuvu, kuriuo iš ežero buvo tiekiamas vanduo bažnyčios mūro remontui. Pasišventęs stebuklingajam atvaizdui skęstantis paklebonis išsigelbėjo⁶⁴, o apie mūrinių darbų daugiau nieko nežinoma. Archeologinių tyrimų duomenys apie presbiterijos vidaus kaitą gana prieštaringi. Dabartinis iš „gotikinių plytų ir plytelių“ sumūrytas altoriaus pagrindas stovi ant įvairialaikio statybinio laužo⁶⁵, o pats iš XVII a. plytų sumūrytas altorius – tai ant trijų pakopų pagrindo iškelta mensa, pusarke sujungta su rytine siena. Potridentinio altoriaus ir „graikiškai“ tapytos draperijos santykis iš dalies atskleidžia naujos presbiterijos įrangos ir senosios, XVI a. pradžia datuojamos, sienų tapybos ryšį. Išlikusios draperijos apačia sutampa su altoriaus pagrindo apačia ir tuometčiu grindų lygiu, o fragmento viršus – su antrąja altoriaus laiptelių pakopa [7 il.]. Vadinasi, kurią laiką naują didįjį altorių supo Mankevičiaus minėta „graikiška“ tapyba. Koks „graikiškos“ draperijos santykis su lan-

sudėtingumo klajinės temperinės tapybos ornamentų kopijos tapymas ant analogiško originalui pagrindo“, pavadinta „Vykdamas polichrominius tyrimus atrastų XVII a. tapybos fragmentų, presbiterijos angokraščiuose restauravimas“, skaitmeninė UAB „Archinova“ byla „Švč. m. Marijos Apsilankymo bažnyčios (S 251), unikalus Nr. 7994-0004-2010, konservavimo ir restauravimo darbai tvoros, unikalus Nr. 7994-0004-2020 remontas Trakų m. (U18), Birutės g. 5“, Vilnius, 2011, l. AN.VAET.07 03 14-01-TP-SA.A-84.

63 Vaizdas ne sykį publikuotas, pvz.: Algė Jankevičienė, „Lietuvos periferijos gotikinių bažnyčių architektūros bruožai“, in: AAAV, t. 26: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gotika: sakralinė architektūra ir dailė*, sudarė Algė Jankevičienė, Vilnius: VDA leidykla, 2002, 2 il., p. 151.

64 *Kościół farski trocki*, p. B2r–B2v.

65 Plytų datavimą pateikia Olegas Fediajevas, „Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia ir šventorius“, in: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2008, 2009*, p. 286.

gų angokraščiuose atidengta ankstyvojo baroko ornamentika? Ar senasis ir naujasis dekoras koegzistavo vienu metu? Kokį sienų plotą apėmė barokinė tapyba? Tai klausimai, į kuriuos atsakyti trūksta duomenų, bet juos keliant aiškėja laipsniška apsidės interjero kaita. Presbiterijos erdvės transformacijas patvirtina ir tai, jog čia gausiai imta laidoti tik XVII a.⁶⁶, tai yra tada, kai prie rytinės sienos įrengus altorių priešais atsirado vietos kapams.

Katalikiškosios Reformos nuostatos Trakų bažnyčioje buvo įtvirtintos pamažu iš regos laukos pašalinus pirma XV, paskui XVI a. sienų tapybą, o jos pasakojamasis ir vertybinis krūvis, papildytas vaizdine sąsaja su *Snieginės* ikona, buvo patikėtas naujoms reikmėms „pritaikytam“ *Trakų Dievo Motinos* atvaizdui. Jo kompozicijos, ikonografijos ir kulto raidą paranku apibendrinti pasitelkus Tojanos Račiūnaitės pasiūlytus topografinį, ikonografinį bei manieros-genezės kriterijus⁶⁷. Jau pavadinimas *Trakų Dievo Motina* neleidžia abejoti, jog stebuklingasis atvaizdas įvietino pamaldumą Švč. Marijai per jos paveikslą Trakų bažnyčioje. XVII a. pirmoje pusėje, padedami jėzuitų Vilniaus vyskupai, visi anksčiau buvę Trakų prepozitais, stiprino ir skleidė atvaizdo kultą rengdami procesijas bei skatindami asmeninį pamaldumą. Kulto raiška atitiko, o galbūt ir atkartoję pamaldumo *Snieginės* ikonai „scenarijus“ ir šis atitikimas buvo regimai sustiprintas papildžius atvaizdo ikonografiją būdingais Romos ikonos atributais. Nepaisant naujų sąsajų, išsaugo-

tas „topografiškai“ reikšmingas motyvas – trižiedė rožė Marijos rankoje. Ikonografijos pokyčiai sietini su pasakojimais apie atvaizdo kilmę ir „graikišką“ jo tapybos manierą. Šis vaizdo suvokimo sandas pats paradoksaliausias: viena vertus, nupjovus paveikslo apačią ir iš esmės pertapius visą atvaizdą *Trakų Dievo Motinos* kompozicija išties tapo panaši į ikoną; antra vertus, vienalaikis pažyminio „graikiškas“ vartojimas katalikų dvasininkų tekstuose apie paveikslo neturi stiliaus konotacijos, bet pažymi jų senumą, o tai vienas esminių kulto dėmenų. Pastebėtina, kad trakiškame paveiksle tapybos manieros klausimas spręstas ne tiek stiliaus, kiek ikonografijos priemonėmis, o jo senumas įtvirtintas paveikslo kilmės istorijoje. Didžiajam kunigaikščiui Vytautui dovanotas ir jo įsteigtai bažnyčiai patikėtas paveikslas teikia malones jo krašto žmonėms. Potridentinėje LDK *Trakų Dievo Motina* – ir senas, ir naujoviškai pasendintas – maloningas atvaizdas, per „graikišką“ tapybą liudijo nuo Vytauto laikų gyvą tikėjimą. Paveikslo kaita – tai pasakojimo įvaizdinimas, kurio rezultatas – *Trakų Dievo Motinos* vainikavimas. Vatikano karūnuojamųjų atvaizdų registre sprendimas dėl *Trakų Dievo Motinos* vainikavimo grindžiamas taip:

Dėl jo senumo [lot. *antiquitate*], kai Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštystėje didysis kunigaikštis Vytautas pastatydino Trakų bažnyčią ir dovanavo jai šį stebuklingąjį paveikslą prieš 1430 Kristaus metus.⁶⁸

Gauta 2013-04-30

66 Presbiterijoje rastas vienas XVI a. vid. ir vienas XV a. palaidojimas, pastarasis į presbiterijos plotą pateko užstačius šventoriuje buvusias kapines; plačiau apie palaidojimus bažnyčioje žr. *ibid.*, p. 280–287.

67 Tojana Račiūnaitė, „LDK stebuklingųjų Švč. Mergelės Marijos atvaizdų apmąstymo būdai: istoriografinės pastabos“, in: *Virgo venerabilis*, p. 54–69. Kultinio atvaizdo terminas šiuolaikinėje dailėtyroje išsamiai aptartas žr. Gražyna Jurkowlanec, „Średniowieczny obraz kultowy jako przedmiot badań nauk historycznych“, in: *Kwartalnik Historyczny*, 2012, t. 119, Nr. 2, p. 323–340.

68 „De eius antiquitate, ex eo quod Ecclesia Trocensis a Magno Magni Ducatus Lituaniae Duce Alexandro Vitoldo erecta, et eadem ecclesiae praedicta Thaumaturga Imago ab eodem Duce est donata ante annum Christi 1430“, in: Biblioteca Apostolica Vaticana, Archivio del Capitolo di San Pietro, „Madonne Coronate“, t. 29, p. 2; cituota iš Gražyna Jurkowlanec, *Epoka Nowożytna*, p. 402.

- Gadomski Jerzy, *Gotyckie malarstwo tablicowe Małopolski 1500–1540*, Warszawa, Kraków: PWN, 1995.
- „Inwentarz skarbu kościoła Trockiego Przenaswietszey Bogarodzice Maryi Panny <...> roku 1630“, in: VUB RS, F57-B53-853.
- Inwentarz katedry Walejskiej z r. 1563*, parengė Adam Bochnak, (ser. *Państwowe zbiory sztuki na Wawelu. Źródła do dziejów Wawelu*, t. 10), Krakow: Nakładem Ministerstwa kultury i sztuki, 1979.
- Kazanie na Pogrzebie Prześwietnego y Przewielebnego w Chrystusie Oyca y Pana Benedikta Woyny Biskupa Wilenskiego i primasa W. X. Litewsk. <...> przerz X. Marcina Widzewicza*, Wilno: W Drukarni Leona Mamonicza, 1616.
- Kościół farski trocki, cudami Przenaswetszey Bogarodzice Panny Maryey obiaśniony a prez xiędza Symona Mankiewicza biskupstwa Zmudzkiego dyocesiania nowo na świat wystawiony*, Wilno: W Drukarni Ojcow Bazylianow, 1645.
- Kurczewski Jan, *Kościół zamkowy czyli katedra Wileńska w jej dziejowym, liturgicznym architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, 3 t., Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1908–1914.
- Miodońska Barbara, *Małopolskie malarstwo książkowe 1320–1540*, Warszawa: PWN, 1993.
- Relationes status diocesum in Magno Ducatu Lithuaniae*, sudarė Paulius Rabikauskas, Roma: Academiae Lithuaniae Catholicae Scientiarum, 1971.
- Sarbievijus Motiejus Kazimieras, *Lemties žaidimai. Poezijos rinktinė*, (ser. *Bibliotheca Baltica Lithuaniae*), Vilnius: Baltos lankos, 1995.
- Sirokomlė Vladislavas, *Iškylos iš Vilniaus po Lietuvą*, vertė Kazimieras Umbražiūnas, Vilnius: Mintis, 1989.
- Török Gyöngyi, *Gothic Panel Paintings and Wood Carvings in Hungary*, Budapest: Hungarian National Gallery, 2005.
- UAB „Archinova“, Švč. m. Marijos Apsilankymo bažnyčios (S 251), unikalus Nr. 7994-0004-2010, konservavimo ir restauravimo darbai tvoros, unikalus Nr. 7994-0004-2020 remontas Trakų m. (U18), Birutės g. 5, Vilnius, 2011. Vasari Giorgio, *Žymiausių tapytojų, skulptorių ir architektų gyvenimai*, vertė Ramunė Vaskelaitė, Vilnius: Vaga, 2000.
- Vijūkas-Kojalavičius Albertas, *Lietuvos istorijos įvairenybės*, d. 2, vertė Rasa Jurgelėnaitė, Vilnius: LLTI, 2004.
- Voraginietis Jokūbas, *Aukso legenda, arba šventųjų skaitiniai*, kn. I, Vilnius: LLTI, 2008.
- Ainsworth Maryan W., *Petrus Christus: Renaissance Master of Bruges*, New York: Metropolitan Museum of Art, 1994.
- Aleksandravičiūtė Aleksandra, „Simbolinės potridentinio altoriaus dekoru prasmės“, in: *Tridento visuotinio Bažnyčios susirinkimo (1545–1563) įtaka Lietuvos kultūrai. Susirinkimo idėjų suvokimas ir sklaida Vidurio Europos rytuose*, sudarė Aleksandra Aleksandravičiūtė, (ser. *Religinės kultūros paveldo studijos*, 2), Vilnius: KFMI, 2009, p. 279–307.
- Ališauskas Vytautas, Jaszczolt Tomasz, Jovaiša Liudas, Paknys Mindaugas, *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, (ser. *Bažnyčios istorijos studijos*, t. 2), Vilnius: Aidai, 2009.
- Baranowski Andrzej Józef, *Koronacje wizerunków maryjnych w czasach baroku. Zjawisko kulturowe i artystyczne*, Warszawa: ISPAN, 2003.
- Bartlová Milena, „Icon-Like Images in Bohemian Medieval Art“, in: *Iconotheca*, 2009, Nr. 22: *At the Crossroads of Early Modern Europe*, sudarė Gražyna Jurkowlaniec ir Jeannie J. Łabno, p. 15–32.
- Bėkšta Arūnas, Panavaitė Dalia, „Paveikslas „Trakų Madona“ tapybos technikos tyrimas“, in: *Lietuvos dailės muziejus. Metraštis*, 2001, Nr. 4, p. 186–197.
- Daukšienė Ona, „M. K. Sarbievijaus odės Švč. Mergelei Marijai: krikščioniškosios poezijos raidos atspindžiai“, in: *Istorijos rašymo horizontai*, sudarė Aušra Jurgutienė ir Sigita Narbutas, (ser. *Senoji Lietuvos literatūra*, 18), Vilnius: LLTI, 2004, p. 169–187.
- Daukšienė Ona, „Švč. Mergelės Marijos vaizdavimas LDK XVIII a. poezijoje: m. K. Sarbievijaus *Keturios Mergelės Motinos mylios*“, in: *Virgo venerabilis: Marijos paveikslas Lietuvos kultūroje*, sudarė Gabija Surdokaitė, (ser. *Religinės kultūros paveldo studijos*, 3), Vilnius: LKTI, 2011, p. 8–30.
- Dirk de Vos, „De Madonna-en-Kindtypologie bij Rogier van der Weyden en enkele minder gekende Flemalleske voorlopers“, in: *Jahrbuch der Berliner Museen*, 1971, t. 13, p. 60–161.
- Fediajavas Olegas, „Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia ir šventorius“, in: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2008, 2009*, p. 279–294.
- French Karen, Gordon Eric, „The Painting Technique and Treatment History of Eight Late Fifteenth-Century German Panels Representing the Passion of Christ“, in: *The Journal of the Walters Art Museum*, 2001, t. 59: *Focus on the Collections*, p. 45–58.
- Goffen Rona, „Icon and Vision: Giovanni Bellini's Half-Length Madonnas“, in: *The Art Bulletin*, 1975, t. 57, Nr. 4, p. 487–518.
- Griciūtė-Šverbenienė Liepa, *XVII–XVIII a. bažnytinės procesijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: VDA leidykla, 2011.
- Index of Christian Art*, [prieiga internete prenumeratoriams], <http://ica.princeton.edu>.
- Jankevičienė Algė, „Lietuvos periferijos gotikinių bažnyčių architektūros bruožai“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 26: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gotika: sakralinė architektūra ir dailė*, sudarė Algė Jankevičienė, Vilnius: VDA leidykla, 2002, p. 150–166.

- Janonienė Rūta, „Altoriai Nemenčinės bažnyčioje“, in: *Kultūros paminklai*, 1998, Nr. 5, p. 143–149.
- Jurkowlaniec Grażyna, *Epoka Nowożytna wobec Średniowiecza: pamiątki przeszłości, cudowne wizerunki, dzieła sztuki*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2008.
- Jurkowlaniec Grażyna, „Średniowieczny obraz kultowy jako przedmiot badań nauk historycznych“, in: *Kwartalnik Historyczny*, 2012, t. 119, Nr. 2, p. 323–340.
- Kasperavičienė Žymantė, „Trakų Dievo Motina“, in: *Kultūros paminklai*, 1994, Nr. 1, p. 118–128.
- Khan Sarah, „Ego sum flos campi“: Die Blume als theologisches Konzept im Bild des Mittelalters“, in: *Marburger Jahrbuch für Kunstwissenschaft*, 2006, t. 33, p. 29–57.
- Kořán Ivo, „Gothic Madonas of Mercy in Bohemia and Poland“, in: *Biuletyn Historii Sztuki*, 2002, Nr. 1–4, p. 57–73.
- Mänd Anu, „The Altarpiece of the Virgin Mary of the Confraternity of the Black Heads in Tallinn: Dating, Donors, and the Double Intercession“, in: *Acta Historiae Artium Balticae*, 2007, Nr. 2: *Art and the Sacred*, p. 35–53.
- Maria Crăciun, „Guardians or Avengers? Depiction of Angels on Transylvanian Altarpieces from the Late Medieval Period“, in: *Angels, Devils. The Supernatural and Its Visual Representation*, sudarė Gerhard Jaritz, (ser. *CEU Medievalia*, 15), Budapest: CEU Press, 2011, p. 93–115.
- Mickūnaitė Giedrė, „Trakų parapiinės bažnyčios restauravimas: atradimai, praradimai, vertinimai“, in: *Atrasti Vilnių. Skiriama Vlado Drėmos 100-mečiui*, sudarė Giedrė Jankevičiūtė, Vilnius: LDID ir VDA leidykla, 2010, p. 242–251.
- Mickūnaitė Giedrė, *Vytautas Didysis: valdovo įvaizdis*, Vilnius: VDA leidykla, 2008.
- „Nežinomo XVI amžiaus Lietuvos tapytojo paveikslas „Marija su kūdikiu“ tyrimai ir restauravimas“, in: *Lietuvos dailės muziejus. Metraštis*, 2002, Nr. 5, p. 254–266.
- Noreen Kirstin, „Replicating the Icon of Santa Maria Maggiore: The Mater ter admirabilis and the Jesuits of Ingolstadt“, in: *Visual Resources: An International Journal of Documentation*, 2008, t. 24, Nr. 1, p. 19–37.
- Noreen Kirstin, „The Icon of Santa Maria Maggiore, Rome: an Image and Its Afterlife“, in: *Renaissance Studies*, 2005, t. 19, Nr. 5, p. 660–672.
- Panavaitė Dalia, „XVI–XVII a. ant lentų tapytų paveikslų tapybos technikos kai kurie aspektai“, in: *Kultūros paminklai*, 2000, Nr. 6, p. 126–141.
- Patiejūnienė Eglė, *Brevitas Ornata. Mažosios literatūros formos XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose*, (ser. *Senoji Lietuvos literatūra*, 7), Vilnius: LLTI, 1998.
- Poligienė Svetlana, „Semeliškių Šv. Lauryno bažnyčia“, in: *Kaišiadorių vyskupija ir jos sakralinis paveldas*, sudarė Svetlana Poligienė, Vilnius: Savastis, 2006, p. 114–119.
- Račiūnaitė Tojana, „Švč. Mergelės Marijos Snieginės su adorantais paveikslas“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 57: *Meninis Vilnius: įtakos ir įvaizdžiai*, Vilnius: VDA leidykla, 2010, p. 21–41.
- Račiūnaitė Tojana, „LDK stebuklingųjų Švč. Mergelės Marijos atvaizdų apmąstymo būdai: istoriografinės pastabos“, in: *Virgo venerabilis: Marijos paveikslas Lietuvos kultūroje*, sudarė Gabija Surdokaitė, (ser. *Religinės kultūros paveldo studijos*, 3), Vilnius: LKTI, 2011, p. 54–69.
- Rosenau Helen, „A Study in the Iconography of the Incarnation“, in: *The Burlington Magazine for Connoisseurs*, 1944, t. 85, Nr. 496, p. 172, 176–177, 179.
- Rózycka-Bryzek Anna, „Bizantyńsko-ruskie malowidła ścienne w kaplicy Świętokrzyskiej na Wawelu“, in: *Studia do dziejów Wawelu*, 1968, Nr. 3, p. 175–293.
- Stankevičienė Regimanta, „Benediktinų dailės paveldas Pivašiūnų bažnyčioje“, in: *Benediktiniškoji tradicija Lietuvoje*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2008, p. 253–295.
- Stankevičienė Regimanta, „Šiluvos bazilikos paveikslas „Švč. Mergelė Marija su Vaikeliu“. Istorinis ir ikonografinis kontekstas“, in: *Lietuvos dailės muziejus. Metraštis (2002–2003)*, 2005, Nr. 6, p. 45–74.
- Šinkūnaitė Laima, „Garbingasis Trakų Dievo Motinos paveikslas ir jo sekimai“, in: *Logos*, 2001, Nr. 26, p. 149–158.
- Šinkūnaitė Laima, „Trakų Švč. Mergelės Marijos Lietuvos Globėjos paveikslas ir jo sekiniai“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 24: *Tipas ir individualus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūroje*, sudarė Jolita Liškevičienė ir Tojana Račiūnaitė, Vilnius: VDA leidykla, 2002, p. 241–256.
- Šinkūnaitė Laima, *Kauno pranciškonų (bernardinų) Šv. Jurgio bažnyčia*, Kaunas: Kauno Šv. Jurgio konventas, 2008.
- Vaišvilaitė Irena, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 6: *Baroko pradžia Lietuvoje*, Vilnius: VDA leidykla, 1995.
- Vitkauskienė Birutė Rūta, „Marijos kultas“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė Vytautas Ališauskas ir kt., Vilnius: Aidai, 2001, p. 335–336.
- Vitkauskienė Birutė Rūta, „Trakų Marijos paveikslas aptaisai“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 21: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės barokas: formos, įtakos, kryptys*, sudarė Rasa Butvilaitė, Vilnius: VDA leidykla, 2001, p. 153–166.
- Ważbiński Zygmunt, „St Luke of Bavaria by Engelhard de Pee“, in: *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 1989, t. 52, p. 240–245 ir p. 49–51.
- Williams John, „Meyer Schapiro in Silos: Pursuing an Iconography of Style“, in: *The Art Bulletin*, 2003, t. 85, Nr. 3, p. 442–468.
- Winfield David C., „Middle and Later Byzantine Wall Painting Methods. A Comparative Study“, in: *Dumbarton Oaks Papers*, 1968, t. 22, p. 61–139.
- Winston-Allen Anne, *Stories of the Rose: The Making of the Rosary in the Middle Ages*, University Park: The Pennsylvania State University Press, 1997.
- Wolf Gerhard, *Salus populi Romani. Die Geschichte römischer Kultbilder im Mittelalter*, (ser. *Acta humaniora*), Weinheim: Wiley-VCH, 1990.
- Žalėnas Gintautas, „Rekonstrukcija obrazu Matki Boskiej Trockiej w świetle najnowszych badań“, in: *Przegląd Wschodni*, 2001, t. 7, Nr. 3, p. 775–788.

THE MIRACLE-WORKING IMAGE OF THE MOTHER OF GOD AND THE TRADITION OF “GREEK” PAINTING IN THE PARISH CHURCH OF TRAKAI

Giedrė Mickūnaitė

KEYWORDS: *Trakai Mother of God*, the Virgin Mary, Naujieji Trakai parish Church, altar painting, icon, “Greek” painting, iconography, style, composition, Early Modern Period, Council of Trent.

SUMMARY

In the first half of the seventeenth century, the provisions concerning the arrangement of churches formulated at the Council of Trent (1545–1563) were implemented in the Parish church of Trakai. The porch was added at the western wall and the apse was changed to accommodate the new high altar attached to its eastern wall. Most importantly, it was the miraculous painting of the Mother of God that stood at the centre of these transformations. In the beginning this image featured the full size Madonna against the gilded and finely ornamented background; however, in the seventeenth century it was repainted: the figure of the Virgin was cloaked in a maphorion and the bottom part of the panel was cut off to represent the half length Mother of God. As the image acquired a pseudo-iconic outlook, the fifteenth-century Byzantine murals in the church naves were whitewashed. However, the sixteenth-century murals, which decorated the post-tridentine apse, accompanied the icon-like altarpiece of the Mother of God for some time.

As time passed, the reshaped image of the Mother of God came to embody the tradition of “Greek” painting. It is suggested that the panel was transformed to convey multiple allusions: the maphorion was decorated with the Greek cross on the Virgin’s forehead and a star on her shoulder referring to the Roman icon of the *Santa Maria Maggiore* and hence the universal Christendom with its centre in Rome. The pseudo-iconic composition alluded to the whitewashed Byzantine wall paintings in

the Trakai church. The three-bloom rose in Mary’s hand provided an iconographic link to the painting before the changes, while the ornamented gild background reflected contemporaneous taste. Of all these, the “Greek” outlook was the basic characteristic of the painting. The inquiry into the early modern usage of the attribute “Greek” as related to artworks revealed that among the Catholic clergy it meant “old”, rather than implied characteristics of style. Hence, the repainting was undertaken to make the image look ancient and anchor the universal Catholic cult of images locally, in Trakai parish church. Within a century, these efforts brought the desired result: the image of the Mother of God received papal wreaths of acknowledgment of its antiquity in 1718.